

organisational and technological decisions : monograph]. Kyiv : FOP Yamchynskiy O.V. Publ., 2022, 226 p. (in Ukrainian).

12. Kravchunovska T.S., Bronevyskyi S.P., Kovalov V.V., Danylova T.V. and Tkach T.V. *Planuvannia rozmishchennia i orhanizatsiia budivnytstva ta rekonstruktsii obiektiv dostupnoho zhytla z urakhuvanniam mistoformuiuchykh osoblyvosti terytorii velykykh mist* [Planning the location and organisation of construction and reconstruction of affordable housing facilities, taking into account the city-forming characteristics of large urban areas : mnograph]. Dnipro : Litohraf Publ., 2019, 228 p. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції: 30.11.2025 p.

УДК 378:159.9

DOI: 10.30838/UJCEA.2312.250226.15.1205

НАВЧАЛЬНА МОТИВАЦІЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

БІЛОПОЛІЙ В. В.^{1*}, канд. іст. наук, доц.,
СКЛАДАНОВСЬКА М. Г.², доктор філософії, доц.

^{1*} Кафедра філософії, Український державний університет науки і технологій, Український державний університет науки і технологій, ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49005, Дніпро, Україна, тел. +38 (099) 453-35-30, e-mail: bilopolyi.viktor@pdaba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-9935-7568

² Кафедра філософії, Український державний університет науки і технологій, Український державний університет науки і технологій, ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», вул. Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49005, Дніпро, Україна, тел. +38 (066) 457-31-99, e-mail: skladonovska.maryna@pdaba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-6552-5460

Анотація. Постановка проблеми. Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і закордонної психології. Мотивація розуміється як джерело активності людини і одночасно як система побудови будь-якої діяльності. Навчальна діяльність завжди полімотивована. Навчальна мотивація визначається цілою низкою чинників, специфічних для даної конкретної діяльності: характером освітньої системи; організацією педагогічного процесу в освітньому закладі; особливостями самого учня (стать, вік, рівень інтелектуального розвитку та здібностей, рівень домагань, самооцінка, характер взаємодії з іншими учнями); особистісними особливостями викладача і, перш за все, системою його відносин до студента, до педагогічної діяльності; специфікою навчального предмета. Найчастіше мотиви навчальної діяльності виступають у складному взаємопереплетенні й взаємозв'язках. Отже, перед викладачем стоїть завдання визначити домінуючий мотив навчальної мотивації студента, а також проаналізувати всі мотиви, на які ми можемо впливати. В статті аналізуються психолого-педагогічні умови формування мотивації до навчальної діяльності та педагогічні прийоми, що сприяють розвитку мотиваційної сфери сучасного студента. **Висновки.** Пізнавальна мотивація студента є не стільки виявленням особистісної риси, скільки відображенням заданих умов діяльності, дидактичного впливу. Існує принципова можливість цілеспрямованого розвитку навчальної мотивації суб'єкта. Автори пропонують використовувати такі форми позитивного підкріплення, як схвалення результатів роботи студента, підвищення рейтингу діяльності студента та його власних думок. Мотиваційне переключення допомагає сформувати інтерес до навчальної дисципліни, якщо викладач зможе пов'язати її зміст з особисто значущими для студента предметами чи процесами. Мотиви стають основним важелем підвищення ефективності навчальної діяльності. Формування професійної мотивації (бажання набути знання та навички, необхідні для подальшої роботи) забезпечує довготривалу активність студента у самостійній роботі. А розвиток внутрішньої навчальної мотивації студента у сучасних умовах визначається першочерговим у конструктивній частині діяльності педагога.

Ключові слова: пізнавальні мотиви; когнітивні процеси; стиль педагогічного спілкування; дидактичні впливи

LEARNING MOTIVATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS

BILOPOLY V.V.^{1*}, Cand. Sc. (Historical), Assoc. Prof.,
SKLADANOVSKA M.G.², PhD, Assoc. Prof.

^{1*} Department of Philosophy, Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI "Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture", 24-a, Architect Oleh Petrov St., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (099) 453-35-30, e-mail: bilopolyi.viktor@pdaba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0001-9935-7568

² Department of Philosophy, Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI "Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture", 24-a, Architect Oleh Petrov St., Dnipro, 49005, Ukraine, tel. +38 (066) 457-31-99, e-mail: skladonovska.maryna@pdaba.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-6552-5460

Abstract. Problem statement. Motivation is one of the fundamental problems of both domestic and foreign psychology. Motivation is understood as a source of human activity and at the same time as a system of instigators of any activity. Educational activity is always polymotivated. Educational motivation is determined by a number of factors specific to this particular activity: the nature of the educational system; the organization of the pedagogical process in an educational institution; the characteristics of the student himself (gender, age, level of intellectual development and abilities, level of aspirations, self-esteem, nature of interaction with other students); the personal characteristics of the teacher and, above all, the system of his relations to the student, to pedagogical activity; the specificity of the educational subject. Most often, the motives of educational activity appear in a complex interweaving and interconnections. Therefore, the teacher is faced with the task of determining the dominant motive of the student's educational motivation, as well as analyzing all the motives that we can influence. The article analyzes the psychological and pedagogical conditions for the formation of motivation for educational activity and pedagogical techniques that contribute to the development of the motivational sphere of a modern student. **Conclusions.** The student's cognitive motivation is not so much a manifestation of a personal trait as a reflection of the given conditions of activity, didactic influence. There is a fundamental possibility of purposeful development of the subject's educational motivation. The authors propose to use such forms of positive reinforcement as approval of the results of the student's work, increasing the rating of the student's activity and his own thoughts. Motivational switching helps to form interest in the academic discipline if the teacher can connect its content with personally significant subjects or processes for the student. Motives become the main lever for increasing the effectiveness of educational activity. The formation of professional motivation (the desire to acquire knowledge and skills necessary for further work) ensures the student's long-term activity in independent work. And the development of the student's internal educational motivation in modern conditions is determined as a priority in the constructive part of the teacher's activity.

Keywords: *cognitive motives; cognitive processes; style of pedagogical communication; didactic influences*

Постановка проблеми. Мотивація є однією з фундаментальних проблем як вітчизняної, так і закордонної психології. Це пов'язано з аналізом джерел активності людини, спонукальних сил її діяльності, поведінки. Вперше термін «мотивація» вжив А. Шопенгауер у статті «Чотири принципи достатньої причини» (1900–1910). У сучасній літературі мотивація (лат. Motivatio) визначається як:

- система внутрішніх факторів, що викликають і спрямовують орієнтовану на досягнення мети поведінку людини або тварини;
- спонукування, що викликає активність організму і визначає її спрямованість;
- вся сукупність мотивів, які спонукають до досягнення мети.

Таким чином мотивація розуміється як джерело активності людини і одночасно як система побудників будь-якої діяльності.

Мета статті – аналіз психолого-педагогічних умов та прийомів формування мотивації студента до навчальної діяльності.

Учіння – специфічно людська діяльність, причому воно можливе лише на тій ступені

розвитку психіки людини, коли вона здатна регулювати свої дії свідомою метою. Навчання висуває вимоги до пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення, уяви) і вольових якостей. У навчальній діяльності об'єднуються не тільки пізнавальні функції діяльності (сприйняття, увага, пам'ять, мислення, уява), а й потреби, мотиви, емоції, воля. Як і будь-який інший вид мотивації, навчальна мотивація визначається цілою низкою чинників, специфічних для даної конкретної діяльності:

- характером освітньої системи;
- організацією педагогічного процесу в освітньому закладі;
- особливостями самого учня (стать, вік, рівень інтелектуального розвитку та здібностей, рівень домагань, самооцінка, характер взаємодії з іншими учнями і т. п.);
- особистісними особливостями викладача і, перш за все, системою його відносин до студента, до педагогічної діяльності;
- специфікою навчального предмета.

Навчальна діяльність завжди полімотивована. Найчастіше мотиви

навчальної діяльності виступають у складному взаємопереплетенні й взаємозв'язках. Отже, перед викладачем стоїть завдання визначити домінуючий мотив навчальної мотивації студента, а також проаналізувати всі мотиви, на які ми можемо впливати.

До зовнішніх мотивів в структурі навчальної мотивації можна віднести негативні мотиви загрози відрахування з вузу, позбавлення стипендії, матеріальних нагород від батьків. До зовнішньої же мотивації можна віднести і позитивні мотиви очікування гарного місця роботи і гідної зарплати в майбутньому (за умови успішного навчання), потреба в повазі, визнання референтною групою. До внутрішніх мотивів навчальної мотивації ми відносимо інтерес до самих знань, прагнення до розширення кругозору, прагнення опанувати обраний фах, стати компетентним фахівцем, потреба в самоактуалізації.

Але зовнішні мотиви, на наш погляд, завжди внутрішньо обумовлені. Адже для того, щоб зовнішні фактори стали стимулами до дії, необхідна значимість цих факторів для даної особистості. Вона визначається їх відповідністю внутрішнім цінностям, переконанням, установкам. Зовнішні негативні чинники в якості мотивів уникнення невдач діють обмежений час, на відміну від внутрішньої пізнавальної мотивації.

Отже, формування внутрішньої пізнавальної мотивації стає головним завданням викладача, особливо в період воєнного стану, коли освітній процес переважно відбувається у дистанційному форматі. Формування професійної мотивації (бажання набути знання та навички, необхідні для подальшої роботи) забезпечує довготривалу активність студента у самостійній роботі. Мотивом може бути щось виключно значуще для особистості, а сила мотиву визначає інтенсивність діяльності. Інтерес до навчання є рушійною силою діяльності студента: він мобілізує увагу, підвищує інтенсивність сприйняття інформації, активізує мислення, дає радість, позитивні емоції, задоволення процесом і

результатом діяльності, сприяє розвитку здібностей і обдарованості студента.

Яким же чином ми можемо впливати на виникнення і розвиток пізнавальної мотивації студента? Ми вважаємо, що перш за все це постановка мети вивчення даної дисципліни, її завдань, можливості її застосування в майбутній професії, в спілкуванні з іншими людьми, в особистісному розвитку. Мета – це уявлення про кінцевий результат діяльності студента. Ось чому викладач повинен чітко сформулювати ціль самостійної роботи студента: запам'ятовування, виділення головних ідей тексту, передача змісту своїми словами, складання плану, схеми, власні висновки тощо. Конкретна мета самостійної роботи студента не тотожна до тих цілей, які має на меті викладач.

Наприклад: мета студента – виконати самостійно вправу чи розв'язати задачу; мета викладача – за допомогою цих способів самостійної роботи засвоїти алгоритм розв'язання цілого класу задач, сформулювати впевненість студента в своїх можливостях, розвинути логічне мислення студента.

Методика викладення матеріалу, зрозуміла для студента мова, ерудиція викладача, який включає в лекцію цікаві історичні факти, приклади з практики, ефект парадоксальності викликають інтерес у студента і полегшують сприйняття матеріалу.

І, звичайно, інтерактивні методи навчання: проблемне викладання, евристичні бесіди, круглі столи, дискусії, ділові ігри, мозковий штурм для вирішення поставленої проблеми, рішення запропонованих ситуаційних завдань, тренінги. Все це стимулює студента самостійно думати, робити висновки, висловлювати свою власну думку, вчитися відстоювати її й прислухатися до опонентів. Інтерес до такого навчання мобілізує увагу, підвищує інтенсивність сприйняття інформації, активізує мислення, приносить задоволення процесом і результатом діяльності, формує процесуально – змістовну мотивацію, сприяє розвитку креативності студента.

Стиль педагогічного спілкування може так само активізувати й інші види мотивації. Встановлення доброзичливих відносин зі студентською аудиторією, створення «безпечної» атмосфери під час занять, коли є місце гумору, посмішці, актуалізує мотив афіліації. Афіліативне спілкування приносить задоволення і прагнення продовжувати контакти з людьми, бути присутнім на таких лекціях. Якщо ж сам викладач викликає повагу своєю ерудицією, умінням пояснювати з урахуванням різнорівневої підготовки слухачів, психологічною культурою, то думка цього викладача стає референтною для студента. Це може формувати мотивацію ідентифікації з цією людиною, підвищуючи впевненість в собі і викликаючи душевний підйом. Поширення емоційного переживання на новий зміст надає йому відповідного емоційного забарвлення і робить більш привабливим. Після кількох поєднань емоції з предметом, відбувається емоційне ставлення до нього.

Таким чином, педагогічне спілкування має створювати оптимальні умови для розвитку мотивації навчання, творчої діяльності, забезпечувати сприятливий емоційний клімат, знімати психологічні бар'єри в навчанні і спілкуванні.

Особливо вагомою для формування творчої особистості студента є зустріч з Особистістю – педагогом, що зможе розкрити особливості своєї «творчої лабораторії», свого світосприйняття, своєї індивідуальності, створюючи мотив зацікавленості, прагнення самовдосконалення у студентів.

Але одночасно викладач має бути зорієнтований на пізнання особистості студента, його індивідуальності, на створення адекватних суб'єкт-суб'єктних відносин як з обдарованими, талановитими студентами, так і з тими, для кого ця Зустріч може стати відправним пунктом їх подальшого особистісного, інтелектуального розвитку.

А чи потрібно це взагалі? Серед молодих викладачів і людей, не обтяжених психологічним знанням, часто поширена

ілюзія: «той, хто хоче – той буде вчитися, а з тим, хто не хоче, не варто й возитися – марно». Таким чином, наявність або відсутність мотивації до навчальної діяльності зводиться до особистісних особливостей студента, на які якщо і можна впливати зовні, то потрібно це було робити раніше: у родині, у школі. Безумовно, рівень інтелектуального розвитку студента, розвитку когнітивних процесів, його індивідуальні особливості (сила волі, допитливість, рівень культури, адекватна самооцінка) не можуть не впливати на рівень мотивації до навчальної діяльності. І сензитивні періоди для розвитку словесно-логічної пам'яті, абстрактного мислення, довільної уваги у віковій періодизації знаходяться набагато раніше студентського віку. І виховання людини відбувається, головним чином, у родині. Все це так. Проте психологічні дослідження ефективності навчання призводять нас до результату, який спрощує вищезгаданий міф: пізнавальна мотивація виступає не стільки проявом стійкої особистісної риси, скільки відображенням заданих умов діяльності, дидактичних впливів.

Атмосфера в стінах вищого навчального закладу, індивідуальний стиль викладача, обрані форми і методи організації занять, керівництво пізнавальною діяльністю студентів, спілкування педагога зі студентами впливають на формування пізнавальних мотивів учіння. У випадку сформованого пізнавального мотиву учіння студент отримує задоволення від пізнання нового, від процесу розумової діяльності, своїх досягнень.

Позитивний вплив мають також мотиви престижу як в процесі навчання, так і спрямовані в майбутнє – очікування професійної компетентності й досягнень в майбутній професійній діяльності. Задоволення від спілкування з високорозвиненою, духовно багатою людиною, від відчуття себе частиною інтелектуальної спільноти має не аби яке значення у формуванні позитивної мотивації й розвитку вищих потреб особистості.

Створення особливої атмосфери в університеті – культу знань, творчості, порядності, взаємоповаги та взаємопідтримки – це задача всього університетського колективу: викладачів, адміністрації, обслуговуючого персоналу, всіх, хто спілкується зі студентами і створює умови їх розвитку та навчання.

Підвищення мотивації і, як наслідок, зацікавленості і працездатності дозволяє компенсувати недостатній розвиток пізнавальних психічних процесів та інтелектуальних умінь учорашнього школяра. От чому мотивація - перший і обов'язковий компонент у структурі навчальної діяльності, перша вимога до планування й організації навчальних занять викладачем.

Безперечно, важливим чинником формування позитивної навчальної мотивації є високий вихідний рівень розумового розвитку індивіда. Але існує принципова можливість цілеспрямованого розвитку навчальної мотивації суб'єкта з орієнтацією на способи діяльності, а не на результат. Таким чином, для створення позитивної навчальної мотивації у першокурсників вкрай важливо розвивати розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) спеціальними завданнями і навчати прийомам навчальної діяльності.

Висновки

Мотивація до навчальної діяльності – це складна багаторівнева система побудників, що включають в себе потреби, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності. Перш за все це розвинені вищі потреби особистості: пізнавальні, естетичні, самоактуалізаційні. Найбільший вплив на ефективність навчальної діяльності надає внутрішня пізнавальна мотивація.

Саме мотиви визначають особистісний зміст навчальної діяльності студента. Вони стають основним важелем підвищення ефективності навчальної діяльності, не виключаючи тих випадків, коли навчання для студента є засобом досягнення інших цілей (одержання престижної професії,

конкурентноздатності на ринку професійних послуг та інше). Саме мотиваційний аспект стає першочерговим у конструктивній частині діяльності педагога в умовах значного скорочення аудиторних годин на вивчення низки дисциплін.

Виділимо головні психолого-педагогічні аспекти, які має брати до уваги викладач:

- високомотивовані індивіди більше працюють і, як правило, досягають кращих результатів;
- менш здібний, але більш мотивований студент досягає найчастіше більшого успіху, ніж його більш здібний колега;
- надмірна складність діяльності призводить до зниження мотивації, якщо у індивіда ще не сформовані інтелектуальні дії, необхідні для розуміння і розв'язання задачі;
- несприятлива життєва ситуація, в якій зараз перебуває студент, може призвести до зниження як мотивації, так і ефективності пізнавальної діяльності;
- очікування неприємностей, покарань, незручностей (погрози батьків, викладачів, можливе відрахування з університету) – це негативна мотивація уникнення, яка може стимулювати до діяльності лише на короткочасний термін, доки існує реальна загроза;
- позитивна оцінка своїх здібностей і своєї компетентності, віра у свої можливості успішно виконати завдання – важливий мотиваційний чинник;
- педагог має використовувати мотиваційне переключення, тобто формування позитивного ставлення, інтересу до змісту дисципліни шляхом спроб пов'язати його з особистісно значущими для студента об'єктами чи діяльністю;
- мотиваційне зумовлення – це надання емоційного значення певному предмету або змісту, поширення емоційного переживання на новий зміст;
- з метою підвищення мотивації діяльності варто вдаватися до форм позитивного підкріплення: схвалення, підвищення статусу, високі рейтинги, оцінки, тестові бали, виявлення уваги до власних думок студента.

Треба індивідуально підбирати форму схвалення: емоційно-оцінювальне чи логічне обґрунтування, чим цікава і важлива висловлена студентом власна думка.

Дослідження психологів (С. Занюк, С. Микитюк, Л. Столяренко та ін.) підтверджують, що пізнавальна мотивація є не стільки виявленням особистісної риси,

скільки відображенням заданих умов діяльності, дидактичного впливу.

Отже, викликати зацікавлення, сформувати пізнавальну мотивацію до вивчення, стимулювати допитливість студента, його творчу ініціативу – першочергова задача викладача при плануванні занять та їх здійсненні.

С ПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
2. Микитюк С. О., Микитюк С. С. Мотивація початкової діяльності як ресурс освітнього процесу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 76, т. 2. С. 121–126. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_2/23.pdf
3. Складановська М. Г. Інноваційне навчання: активізація пізнавальної діяльності студентів : навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. Дніпро : ПДАБА, 2017. 108 с. URL: <https://surl.lt/cwasqg>

REFERENCES

1. Zanyuk S.S. *Psykhologhiia motyvatsii : navch. posib*. [Psychology of motivation : textbook]. Kyiv : Lybid' Publ., 2002, 304 p. (in Ukrainian).
2. Mykytyuk S.O. and Mykytyuk C.C. *Motyvatsiia nachalnoi diialnosti yak resurs osvithnoho protsesu* [Motivation of primary activity as a resource of the educational process]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh* [Pedagogy of the Formation of a Creative Personality in Higher and General Education Schools]. 2021, no. 76, vol. 2, pp. 121–126. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/76/part_2/23.pdf (in Ukrainian).
3. Skladanovs'ka M.H. *Innovatsiine navchannia : aktyvizatsiia piznavalnoi diialnosti studentiv* [Innovative learning : activating students' cognitive activity]. 2nd ed., suppl. Dnipro : PSACEA, 2017, 108 p. URL: <https://surl.lt/cwasqg> (in Ukrainian).

Надійшла до редакції: 12.11.2025.